

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ПОКАЗНИКИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА

Розглянуто аспекти ефективного господарювання підприємств на ринку в умовах конкуренції та невизначеності. Значну увагу приділено необхідності сталого розвитку підприємств як комплексу, орієнтованого на вирішення економічних, соціальних та екологічних проблем. Доведено, що сталий розвиток підприємств може здійснюватися шляхом реалізації комплексу критеріїв та показників функціонування підприємств різних галузей та спеціалізації, з урахуванням факторів макро- і мікросередовища, що формують необхідність реалізації інноваційної компоненти розвитку.

Ключові слова: показники розвитку, сталий розвиток, діяльність підприємства, цільовий ринок, конкурентне середовище, привабливість ринку.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Ускладнення характеру діяльності підприємств у сучасних умовах господарювання висуває нові вимоги до інструментів управління і, зокрема, до методів дослідження й оцінювання їх діяльності. Дедалі чіткіше проявляється необхідність в удосконаленні відомих на сьогодні і розробленні нових рішень теоретичного та прикладного характеру, спрямованих на забезпечення високої ефективності аналітичної й управлінської діяльності підприємств в ринкових умовах. Саме тому нині склалися об'єктивні передумови для застосування у процесі управління економічною стійкістю, як одного з найбільш значущих функціональних напрямів загальної системи менеджменту підприємства, такого інструменту, як економічна діагностика, яка дасть змогу своєчасно виявляти і розпізнавати слабкі ланки та "вузькі місця" в діяльності підприємства, що є особливо актуальним в умовах змінності та невизначеності зовнішнього економічного середовища.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. Окремі питання з діагностики і процесу управління діяльністю підприємства розглядаються у працях зарубіжних та вітчизняних учених, серед яких можна виділити: М.І. Баканова, Б.В. Буркінського, І.О. Бланка, О.С. Вартанова, О.І. Гадзевича, В.Г. Герасимчука, М.М. Глазова, С.М. Ілляшенка, В.В. Ковальова, Л.А. Костирко, А.А. Садекова, Ю.Ю. Туницю та інших.

Проблему з розроблення інструментарію і технології проведення діагностики саме економічної стійкості підприємств ще не достатньо досліджено в сучасній економічній літературі.

Необхідним результатом розвитку сучасної економіки має стати підприємницька діяльність як рушійна економічна сила за умов ринкового середовища, але проблема трансформації системи відносин власності потребує подальшого теоретичного обґрунтування цих явищ у соціально-економічній системі загалом та на окремих підприємствах.

Метою дослідження є визначення показників сталого розвитку підприємств у системі ринкових економічних відносин.

Виклад основного матеріалу досліджень. Поняття "підприємництво" надзвичайно широке і містке. У ньому переплітаються сукупність еконо-

мічних, юридичних, політичних, історичних і психологічних відносин. Складалося воно протягом значного часу, змінюючись під впливом базисних і надбудовних інститутів, психології людей тощо.

Наукою доведено, що природі та її складовій частці – людському суспільству, економічним процесам – притаманні рухливість, змінювання, перетворювання, розвиток. Унаслідок цього, розвиток, змінювання – одна з головних форм, умов існування матерії і свідомості. Якби природі не був притаманний розвиток, то було б неможливим виникнення людського суспільства. Більш того, припустивши, що суспільство виникло, але йому не був притаманний розвиток, то воно швидко загинуло б. Життя, людське існування та існування суспільства будується тільки на розвитку.

Тому джерелом розвитку є не зовнішній поштовх, а внутрішня суперечка всіх явищ і процесів. Внаслідок цього, розвиток – це саморух. На нашу думку, найбільш науково обґрунтованою є концепція, яка базується на взаємозв'язку внутрішньої суперечності явищ і процесів природи та суспільства, яка фундаментальна розроблена у категоріях, законах та поняттях матеріалістичної діалектики.

Розвиток – це "необоротне, спрямоване, закономірне змінювання матеріальних та ідеальних об'єктів. Тільки одночасна наявність усіх трьох визначених якостей вирізняє процеси розвитку" [1, с. 561]. Розвитку притаманні дві основні форми змін: кількісна і якісна. Якщо конкретизувати ці форми стосовно економіки, то необхідно відзначити, що їм будуть відповідати розроблені в економічній теорії такі форми розвитку, як екстенсивна та інтенсивна.

Найефективнішим напрямом розвитку підприємств є їх інтенсивний розвиток, котрий має сталий інноваційний характер. Він характеризується якісними змінами факторів розширеного виробництва на оновленій технічній та технологічній основі, яка приведе до необхідних сталих змін соціально-економічних відносин.

Категорії розвитку схематично можна представити на рис. 1.

Рис. 1. Схематичне представлення категорій розвитку

На сучасному етапі розвитку економіки України однією з найактуальніших проблем є забезпечення сталого економічного зростання. Основними критеріями сталого соціально-економічного зростання можуть бути:

1. Незмінність напрямку розвитку окремих підсистем, зокрема зростання виробництва та рівня життя населення;

¹ Наук. керівник: проф. Л.Г. Саркісян, канд. екон. наук

2. Збалансованість всієї соціально-економічної системи, збереження пропорцій між економічною та соціальною підсистемами на макрорівні;
3. Ефективна структурно-інвестиційна політика.

Для визначення можливостей сталого економічного зростання, враховуючи представлені вище критерії, розробляються спеціальні економіко-статистичні моделі для виявлення оптимального співвідношення різних параметрів підсистем, що забезпечують максимальні темпи економічного зростання та сталого розвитку.

У сучасній економічній літературі існують різні підходи до визначення поняття "ефективність". Зарубіжні вчені-економісти трактують ефективність як співвідношення між обсягом випуску продукції та необхідними для її виробництва ресурсами, тобто як і внутрішній параметр функціонування підприємства, який відображає ефективність використання ресурсів [2, с. 11]. Відповідно до визначення, наведеного у "Британській енциклопедії", ефективність трактується як "продуктивність факторів виробництва", під якою розуміють відношення того, що вироблено (реалізовано), до того, що необхідно для виробництва (реалізації) цієї продукції, за існуючих ресурсів, знань та здібностей [3, с. 22].

На відміну від зарубіжних підходів до визначення ефективності, вітчизняні економісти традиційно трактують ефективність як співвідношення результатів діяльності та ресурсів (витрат), затрачених на їх досягнення. Деякі економісти трактують ефективність як ступінь відповідності тих чи інших явищ певним цілям діяльності підприємства [4, с. 327]. Усі наведені визначення відрізняються стилем викладення (формулюванням), але у кожному, без винятків, ефективність розглядається як оціночна категорія, що відображає кінцевий результат використання різноманітних ресурсів.

Ефективністю є єдність кількісних та якісних сторін діяльності підприємства. Внаслідок того, що підприємство, функціонуючи на різноманітних ринках, завжди залежить від стану конкуренції та рівня розвитку інших підприємств, воно повинно орієнтуватися не тільки на середній рівень розвитку, але й обов'язково мати програму сталого інноваційного розвитку з метою забезпечення максимальних соціально-економічних показників.

Якісна сторона функціонування підприємства та його сталого розвитку виявляється через комплекс значного кола показників, які дають змогу оцінити відповідність розвитку підприємств визначним критеріям. Для оцінювання ефективності функціонування різних галузей і підприємств є загальні та специфічні показники та критерії. Наприклад, підвищення ефективності підприємств торгівлі означає зниження маси вживаних ресурсів або матеріальних витрат і збільшення маси фактично реалізованих товарів і наданих послуг. Загалом систему критеріїв оцінки ефективності діяльності підприємств можна представити на рис. 2.

Ми здійснили дослідження ринку будівельних матеріалів Донецького регіону та стану макро- і мікросередовища підприємства "Дарт Груп" на ньому, що дало змогу отримати відповідні результати для розроблення пропозицій сталого розвитку для подальшого функціонування цього підприємства.

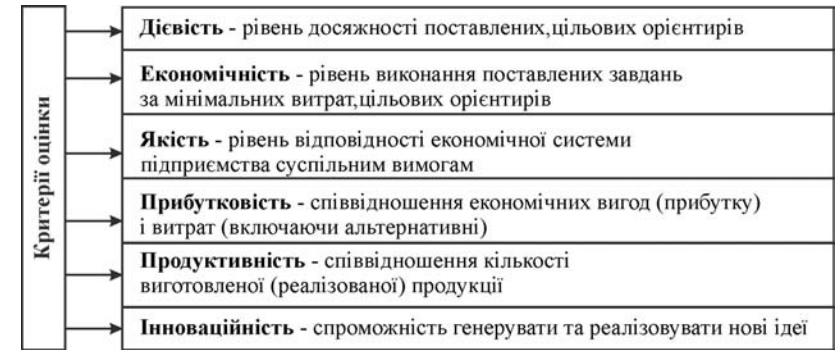

Рис. 2. Система критеріїв оцінки ефективності діяльності підприємства [5, с. 96]

Були досліджені "PEST" фактори макросередовища: політико-правові, економічні, соціально-демографічні, технологічні. Аналіз факторів свідчить, що найвагомішими є фактори політико-правові та економічні, тому що вони мають змогу різко та неочікувано змінюватись. Соціально-демографічні та технологічні фактори є найбільш консервативними внаслідок того, що перші – стабільно низькі, а другі – обмежені економічно. Розглянуто також безпосереднє оточення підприємства: покупців, постачальників, конкурентів, контактні аудиторії та внутрішній стан підприємства.

З огляду на те, необхідно вивчати не тільки окремі фактори, а й загалом їх систему, що впливає на діяльність підприємств і формує їх конкурентоспроможність. Для більш детальної характеристики конкурентного середовища "Дарт Груп" оцінили конкурентні сили "за Портером" [6, с. 39], експертним шляхом за 5 бальною шкалою (табл. 1: 1-1,5 бала – вплив відсутній; 1,51-2,5 бала – низький вплив; 2,51-3,5 бала – середній вплив; 3,51-4,5 бала – вплив, вищий від середнього; 4,51-5 бала – завищений вплив).

Табл. 1. Оцінка впливу конкурентних сил на "Дарт Груп"

Конкурентні сили	Варга	Оцінка	
		у балах	зважена
1. Загроза проникнення на ринок потенційних конкурентів	0,2	5	1,0
2. Вплив покупців			
- концентрація покупців	0,1	4	0,4
- частка витрат у вартості товарів	0,1	3	0,3
3. Вплив постачальників			
- концентрація постачальників	0,1	4	0,4
- вартість зміни постачальника	0,1	2	0,2
4. Товари-субститути	0,2	3	0,6
5. Рівень конкурентної боротьби між традиційними конкурентами	0,2	5	1,0
Ступінь впливу конкурентних сил	1,0		3,9

Таким чином, конкурентне середовище робить вплив, "вищий від середнього" на діяльність "Дарт Груп" (3,9 бала), що ускладнює досягнення успіху підприємством. Варто зазначити, що цільовим ринком підприємства є

мешканці міста Донецька та області. Оскільки цільовий ринок – це сукупність ринкових сегментів, яких він обслуговує, підприємству необхідно оцінити ринкові сегменти для визначення їх потенціальної привабливості для цього підприємства, відповідно до табл. 2.

Табл. 2. Оцінка привабливості ринкового сегмента

Критерії	Значущість критерію	Бали залежно від характеристики сегмента			Загальна оцінка
		1	2	3	
Тенденції розвитку сегмента	1	сегмент стабільний	сегмент не збільшується	сегмент зменшується	3
Конкурентна тривалість сегмента	1	значна привабливість сегмента для конкурентів	середня привабливість сегмента для конкурентів	не привабливий сегмент для конкурентів	2
Стабільність споживання покупців	2	потреби значно змінюються під впливом різноманітних факторів	потреби не значно змінюються під впливом різноманітних факторів	потреби покупців відносно постійні	6
Ступінь зміни потреб і прихильностей відносно товарів із номенклатури підприємства	2	потреби і прихильності покупців значно змінюються під впливом різноманітних факторів	потреби і прихильності покупців не значно змінюються під впливом різноманітних факторів	потреби і прихильності покупців відносно постійні	4
Ступінь чутливості покупців до зміни рівня цін на товари	1	покупці дуже чутливі до зміни рівня цін	покупці не дуже чутливі до зміни рівня цін	покупці не чутливі до зміни рівня цін	2
Ступінь чутливості покупців до СТИЗ	2	покупці не чутливі до СТИЗ	покупці не значно чутливі до СТИЗ	покупці дуже чутливі до СТИЗ	4
Всього	10	10 < X < 30			21

Аналіз даних, наведених у табл. 2, свідчить, що загальна оцінка привабливості ринкового сегмента для "Дарт Груп" становить 21 бал із 30-ти, що дає змогу зробити такі висновки:

1. Незначна зміна споживання під впливом різних факторів.
2. Незначна зміна переваги і смаку покупців під впливом різних факторів.
3. Незначна чутливість покупців до засобів СТИЗ.
4. Зменшення сегмента.
5. Стримана привабливість сегмента для конкурентів.
6. Незначна реакція покупців на зміну рівня цін на товари.

Проаналізувавши сегменти ринку і визначивши їх потенціальну привабливість, доцільно оцінити потенційну спроможність кожного підприємства до ефективного функціонування у цих сегментах. Оцінку спроможності підприємства "Дарт Груп" до ефективного функціонування у ринковому сегменті зробили за такими критеріями: 1) рівнем інформованості покупців про товари, ціни, графіки роботи; 2) ступенем залежності продавця від покупця; 3) прихильністю покупців до товарів підприємства; 4) відповідністю асортименту товарів вимогам покупців; 5) відповідністю якості товарів до вимог покупців.

Внаслідок дослідження ми виявили, що:

1. Низький рівень інформованості покупців про товари підприємства.
2. Покупці обмежені у виборі інших продавців.
3. Покупці не регулярно купують товари.
4. Асортимент товарів на підприємстві не повністю відповідає запитам покупців.
5. Ціни на товари для покупців не завжди прийнятні.
6. Якість товарів "Дарт Груп" частково задовольняють вимоги покупців.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Проведені дослідження показників сталого розвитку підприємств дають змогу виділити такі проблеми: 1) донедавна науковці мало приділяли уваги щодо розроблення кількісних показників якості сталого розвитку підприємств та оцінювання їх інвестиційної привабливості; 2) недостатність і необґрунтованість регулювання на макrorівні перешкоджає сталому розвитку на мікрорівні підприємств; 3) не розробленість методологічного та методичного підґрунтя ефективної реалізації сталого розвитку.

Деталізація цих проблем і розроблення методів і критеріїв оцінки сталого розвитку підприємств постійного характеру є важливим елементом подальших досліджень у цьому напрямі.

Література

1. Философский энциклопедический словарь. – М. : Изд-во ИНФРА-М, 1999. – 576 с.
2. Ожегов С.И. Толковый словарь русского языка: 80 000 слов и фразеол. выражений / С.И. Ожегов и Н.Ю. Шведова. – Изд. 4-ое, [перераб. и доп.]. – М. : Изд-во "Азбуковник", 2001. – 940 с.
3. Райзберг Б.А. Современный экономический словарь / Б.А. Райзберг, Л.Ш. Лозовский, Е.Б. Стародубцева. – М. : Изд-во ИНФРА-М, 1996. – 496 с.
4. Афанасьев Н.В. Управление развитием предприятия / Н.В. Афанасьев, В.Д. Рогожин, В.И. Рудыка. – Харьков : Изд. дом "ИНЖЭК", 2003. – 180 с.
5. Швиданенко Г.О. Сучасна технологія діагностики фінансово-економічної діяльності підприємства : монографія / Г.О. Швиданенко, О.І. Олексик. – К. : Вид-во КНЕУ, 2002. – 144 с.
6. Майкл Е. Портер. Конкурентная стратегия. Методика анализа отраслей и конкурентов : пер. с англ. / Майкл Е. Портер. – Изд. 2-ое, [перераб. и доп.]. – М. : Изд-во "Альпина Бизнес Букс", 2006. – 454 с.

Колотий В.А. Социально-экономические показатели устойчивого развития предприятия

Рассмотрены аспекты эффективного хозяйствования предприятий на рынке в условиях конкуренции и неопределенности. Значительное внимание уделено необходимости устойчивого развития предприятий как комплекса, ориентированного на решение экономических, социальных и экологических проблем. Утверждено доказательство, что устойчивое развитие предприятий может осуществляться путем реализации комплекса критериев и показателей функционирования предприятий разных отраслей и специализаций, с учетом факторов макро- и микросреды, формирующих необходимость реализации ними инновационной компоненты развития.

Ключевые слова: показатели развития, устойчивое развитие, деятельность предприятия, целевой рынок, конкурентная среда, привлекательность рынка.

Kolotii V.A. Social and economic indicators of sustainable development

The article examines aspects of effective management of enterprises on the market under conditions of competition and uncertainty. Considerable attention is paid to the need for sustainable development of enterprises as a complex, focused on solving econo-

mic, social and environmental problems. It is alleged, that sustainable development of enterprises can be implemented by means of fulfilling the variety of criteria and indicators of operation of enterprises from various sectors and specialisations, taking into account the factors of macro-and microenvironment, which form the need for innovative development components.

Keywords: indicators of development, sustainable development, company operations, target market, competitive environment, market attractiveness.

УДК 314(4-01)

Докторант Н.В. Кузьминчук, канд. екон. наук –
НТУ "Харківський політехнічний інститут"

ПРОГНОЗУВАННЯ ДЕМОГРАФІЧНОЇ СИТУАЦІЇ У РЕГІОНІ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ПЕРСПЕКТИВИ ЖИТТЄЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАСЕЛЕННЯ

Проведено дослідження основних процесів, що визначають демографічну ситуацію (на прикладі Харківського регіону). Розглянуто особливості їх реалізації порівняно з процесами, що відбуваються в Україні загалом. На базі цього побудована математична модель, яка дає змогу зробити прогноз щодо кількості населення на найближчі роки. Обґрунтовано можливість сталого розвитку шляхом підвищення людського потенціалу як в умовах демографічного оптимуму, так і в умовах зменшення кількості населення.

Ключові слова: демографічна ситуація, регіон, народжуваність, смертність, старіння нації, прогноз.

Постановка проблеми. Для будь-якої країни її населення є основою могутності та суспільного розвитку. Це стосується і розвинених країн Старого Світу, і країн, що розвиваються. Однак саме для розвинених країн питання збереження і нагромадження демографічного потенціалу набуває особливого значення. Сформований багатьма поколіннями людський потенціал є базовим елементом національного багатства держави, що визначає пріоритетні напрями розвитку її економіки.

Останнім часом важливою проблемою демографії розвинених й таких, що розвиваються, країн є значне зниження темпів росту їх населення і навіть зменшення його кількості, а також старіння нації. Ці проблеми є спільними для більшості розвинених країн. Так, за даними останнього перепису населення, чисельність населення Німеччини скоротилась за рік на 100 тис. осіб [1], тобто на 2,4 %. Хоча за той же термін до Німеччини іммігрувало 80-100 тис. осіб, однак навіть цього недостатньо, щоб перекрити різницю між народжуваністю та смертю.

Дуже актуальною ця проблема є для країн пострадянського простору. Зростання, яке спостерігалось починаючи з середини ХХ ст. до 90-х років для всіх Республік радянського Союзу, змінився спадом чисельності населення (рис. 1) [2]. За роки незалежності населення Латвії скоротилось на 15,7 %, Литви – на 9,9 %. Крім загальних причин, які призводять до зменшення темпів відтворення населення розвинених країн Західної Європи, для пострадянських країн посилення демографічної ситуації спровоковано істотним зниженням рівня життя населення. Внаслідок перевищення показників смер-

ності над показниками народжуваності, а також невисокої середньої тривалості життя населення зменшується сукупний життєвий потенціал цих країн та відбувається інтенсивне зміщення демографічної структури у бік старіння. Так, за статистичними даними, населення Росії загалом скорочується, але темпи цього процесу є різними для різних регіонів [3]. Хоча темпи скорочення невеликі (0,01 %-2 % щорічно), однак упродовж 2002-2010 рр. населення Росії зменшилось на 6,8 млн осіб. Такі ж процеси спостерігаються і в Білорусі. Сальдо міграції для цієї країни є додатним, але оскільки смертність істотно перевищує народжуваність, то кількість населення загалом скорочується. Так, протягом 2008 р. воно скоротилось на 102 тис. осіб [4].

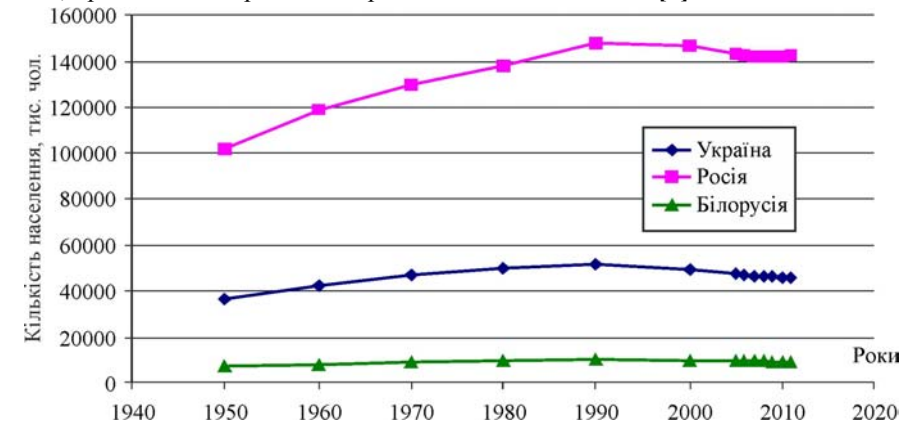

Рис. 1. Загальна чисельність населення України, Росії та Білорусі

Для України, починаючи з 1993 р., також спостерігається перевищення смертності над народжуваністю, що збіглося зі зменшенням загальної тривалості життя, тому незважаючи на додатне сальдо міграції (рис. 2), кількість населення України скорочується.

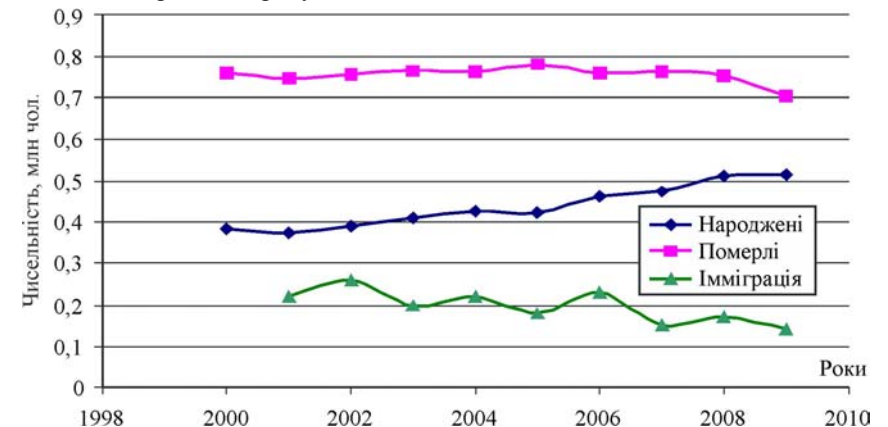

Рис. 2. Динаміка процесів в Україні, що визначають демографічну ситуацію